

HELSINGIN AMMATTIKUNTAIN KASSAKIRJAT TUTKIMUSAINEISTONA

Käsityöläisammattikunnat lakkautettiin Suomessa vuoden 1868 lailla, osana yleistä elinkeinovapautusta. Niiden piirissä oli kouluttauduttu ammattiin, puolustettu elinkeinoa, jaettu siihen liittyvää ryhmän sisäistä oikeutta ja turvauduttu sosiaali- ja hautausapuun satoja vuosia. Helsingin räätälien ammattikunta oli perustettu 1660-luvun alussa, mutta suurin osa kaupunkimme ammattikunnista aloitti vasta 1800-luvun alkupuoliskolla, jolloin koko järjestelmä oli kasvavan kritiikin kohteena ja ulkomaiset esimerkit ennustivat sen tulevan pian tiensä päähän.

Yleisessä ammattikuntatutkimuksessa on tällä vuosituhanella arvioitu erityisesti niiden merkityksiä varhaismodernin ajan talouskasvulle. Osaamisen ylisukupolvisen kumuloitumisen ja kilpailun rajoittamisen merkityksistä on tässä keskustelussa esitetty kilpailevia tulkintoja.¹ Kotimaisessa tutkimuksessa varhaisemmat työt keskittyivät erityisesti ammattikuntien käytännön toiminnan esittelyyn, jossa yhteydessä H.A. Turja (1936) käsitteli aihetta erityisesti Helsingin kirjansitojain ammattikuntaa tarkastellen. Myöhemmin keskiöön nousivat ammattikuntien sosiaaliset merkitykset, jotka ovat olleet hallitsevia teemoja tuoreimmassakin tuotannossa.² Nykytutkimuksen painottuminen varhaisemmille vuosisadoille on ehkä osasy siihen, että juuri Helsingin ammattikunnat ovat jääneet alan tutkimuksessa aliedustetuiksi.

Kansallisarkisto on skannannut kattavasti Helsingin ammattikuntain säilynyttä lähteistöä, josta merkittävin osa on kokouspöytäkirjoja ja kassakirjoja. Aineistojen ajallinen kattavuus on kohtuullisen hyvä ja mahdollistaa myös yli sukupolvien ulottuvan tarkastelun ammattikuntien toimintaan. Näistä aineistoista olen yhdessä avustajani Marja Rajasuon kanssa digitalisoinut normaalein MS Excel työkaluin käytettäväksi kassakirjojen tapahtumarivit. Digitoinnissa on pyritty yksityiskohtaiseen tarkkuuteen, joka on paikoin merkinnyt esimerkiksi kassakirjalla yhdistettyjen tapahtumien purkamista rivitasolle pöytäkirjan perusteella. Kassakirjojen tyyppillisin rakenne oli kahden tilin (ammattikunnan kassa ja köyhäin kassa) käsittely siten, että aukeaman vasemmalla lehdellä oli niiden debet-puolet ja oikealla kredit-puolet. Raha-sarakkeita oli molemmissa tileissä kaksi tai kolme, käytössä olleen valuutan mukaisesti (esimerkiksi riikintaalari – killinki – runstykki -jaolle). molempien tilien D/K-arvot laskettiin yhteen sivun viimeiseen sarakkeeseen.

¹ **Sheilagh Ogilvie 2004:** "Guilds, Efficiency, and Social Capital: Evidence from German Proto-Industry"; **Steven Epstein 2008:** "Craft Guilds in the Pre-Modern Economy: A Discussion". **Sheilagh Ogilvie 2008:** "Rehabilitating the Guilds: A Reply".

² **H.A. Turjan** "Helsingin kirjansitojain ammattikunta" (1936) on lyhyt yleisesitys, jossa muutamien aiheiden esittelyllä kuvataan ammattikunnan toimintaa. Ammattikuntajärjestelmä on sivuroolissa **Elli Amanda Alf-Halosen** "Taistelu ammattikuntalaitoksesta Suomessa" (1954) -teoksessa, joka käsittelee lähinnä Snellmanin kampanjaa ammattikuntalaitoksen lakkauttamiseksi. **Olli Rajaharju** (1987) "Helsingin leipurien ammattikunta vuosina 1839-1860" ja **Aimo Kehusmaa** (1970) "Helsingin ja Loviisan puuseppien ammattikuntain oppipoika-aines ja opissa olleiden sijoittuminen yhteiskuntaan" ovat tutkineet erityisesti ammatteihin kouluttautumista leipurien ja puuseppien ammattikunnissa. Tuoreinta tutkimusta edustaa **Mari Lehtoruusun** (2016) pro gradu -tutkielma "Ammattikuntaveli vai kaupunkilainen? Räätälit ja veranleikkaajat osana kaupunkiyhteisöä Tukholmassa 1460–1525".

Kuva 1: Hatuntekijäin ammattikunnan kassakirja-aukeaman osa vuodelta 1826. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=5434447>.

AMMATTIKUNTA	LÄHDE	VOUOSI	KK	PV	D/K	VIENTISELITE (OTS)	HENKILO	VL-1	Vapa	D	D	D	D	D	D	D	D	K
hatuntekijöiden	HT-13	1826	3	13	D	askning pgr	Lindqvist	Koolekutsuraha		2	88					2	88	0
hatuntekijöiden	HT-13	1826	3	13	D	inskrifning	Nordin	Liittymismaksu			40		10			0	50	0
hatuntekijöiden	HT-13	1826	3	16	D	askning pgr	Lindqvist	Koolekutsuraha		2	88					2	88	0
hatuntekijöiden	HT-13	1826	3	23	D	askning pgr	Lindqvist	Koolekutsuraha		2	88					2	88	0
hatuntekijöiden	HT-13	1826	7	14	D	askning pgr	Lindqvist	Koolekutsuraha		2	88					2	88	0
hatuntekijöiden	HT-13	1826	7	14	D	utskrifning	Zimmerman	Vapaakirja			90			6			96	0
hatuntekijöiden	HT-13	1826	12	18	D	kvartals pgr	Fagerström	Jäsenmaksut		40			10			0	50	0
hatuntekijöiden	HT-13	1826	12	18	D	kvartals pgr	Hornborg	Jäsenmaksut					10			0	50	0

Kuva 2: Hatuntekijäin ammattikunnan kassakirja-aukeaman osa vuodelta 1826 / datarakenne Ruotsalainen & Rajasuo - aineistossa. Kuvan ulkopuolelle rajautuu 9 kredit-saraketta, jotka vastaavat rakenteeltaan kuvassa näkyviä debet-sarakkeita.

Datarakenteen perusparametrit ovat:

AMMATTIKUNTA	15 eri ammattikuntaa.
AIKA	Tapahtumia vuodesta 1743 aina 1890-luvulle asti.
HENKILO	Nimetty mestari, mestarin leski, kisälli, oppipoika (muut).
LAJI	Yleisimpinä jäsenmaksut, oppilas/kisällimaksut, palkkiot.
RAHASUMMA	Kunkin ajan rahassa, ei indeksikorjauksia.

Rakenne mahdollistaa monipuoliset tarkastelut ammattikuntien sisällä ja niiden välillä. Nimien vaihtelevat kirjoitusasut (esim. Lindhelöf, Lindhlöv) on vakioitu henkilötason hakujen helpottamiseksi ja monin paikoin pöytäkirjoilta on haettu sukunimen jatkoksi etunimet. Tapahtuman koskiessa mestarin leskeä, on nimen eteen merkitty määre "Enka", jonka avulla aineistosta voi tarvittaessa suodattaa esiin kaikki tiettyyn leskeen liittyneet tapahtumat – tai yleisesti esimerkiksi leskien maksamat lainakorot ja jäsenmaksut ajalla 1840-1849. Oppilaiden ja kisällien nimet ovat aineistossa sen mukaan kuin ne löytyvät kassakirjoilta. Oppilas- ja kisällimaksut merkittiin eri aikoina ja ammattikunnissa eri tarkkuuksilla: toisinaan henkilöittäin, toisinaan mestareittain ja joskus vain yhtenä vientinä ilman mitään erittelyä.

Sukututkimukselle aineisto tarjoaa parhaassa tapauksessa näköalan henkilön keskeisten ammatillisten vaiheiden paikantamiseen ajassa: oppilaaksitulosta kisälliksi, haun tai pääsyn mestariksi, roolin ammattikunnassa (oltermanni, ammattikuntaoikeuden jäsenenä), rahan lainaamisen tai saktot ammattikunnalta ja tiedon siitä, miten pitkään ja kuinka aktiivisesti leski tai jälkeläiset jatkoivat liikettä.

Lyhyenä esimerkkinä käy Satulaseppien ammattikunnan Appelqvistit. Anders Appelqvist toimi ainakin 1771-1780 mestarina. 1781 hänelle on merkitty suoritus köyhäinkassasta. Anders ilmeisesti kuoli vähän myöhemmin, leski sai kassasta köyhänapua vuosina 1783 ja 1787. Vuonna 1794 köyhäinkassasta

LÄHDE	VU			VIENTISELITE (C)	T	HENKILÖ	VL-1	VL-2	D	D	D	D	D	D	D	D	D	
SS-4	1771	12	13	D		kvartals pgr	mästar	Appelqvist Anders	Jäsenmaksut	6			1	16		7	16	0
SS-4	1772	6	26	D		kvartals pgr		Appelqvist Anders	Jäsenmaksut	3			1			4	0	0
SS-4	1772	12	17	D		kvartals pgr		Appelqvist Anders	Jäsenmaksut	3			1			4	0	0
SS-4	1773	7	5	D		kvartals pgr		Appelqvist Anders	Jäsenmaksut	2	8			24		2	32	0
SS-5	1774	7	14	D		kvartals pgr		Appelqvist Anders	Jäsenmaksut	2	8			24		2	32	0
SS-5	1776	6	19	D		kvartals pgr		Appelqvist Anders	Jäsenmaksut	4	16		1	16		5	32	0
SS-7	1777	6	21	D		kvartals pgr	mästar	Appelqvist Anders	Jäsenmaksut	6				2		0	8	0
SS-7	1778	7	4	D		kvartals pgr		Appelqvist Anders	Jäsenmaksut	12				4		0	16	0
SS-7	1781	7	16	K		för Appelqvist till ..svåra		Appelqvist Anders	Köyhänapu							0	0	0
SS-8	1779	6	22	D		kvartals pgr		Appelqvist Anders	Jäsenmaksut	6				2		0	8	0
SS-8	1780	7	8	D		kvartals pgr		Appelqvist Anders	Jäsenmaksut	6				2		0	8	0
SS-8	1780	7	8	D		utskrifning	gässen	Appelqvist	Vapaakirja	32				4		0	36	0
SS-9	1783	10	7	D		äskning	gesälle	Appelqvist Johan Friedric	Koollekutsuraha	20				4		0	24	0
SS-9	1783	10	7	D		mästar pengar		Appelqvist Johan Friedric	Mestarinmaksu	1	32					1	32	0
SS-9	1783	10	7	K		till änkan Appelqvist		Enkan Appelqvist	Köyhänapu							0	0	0
SS-11	1787	12	15	K		till hjälp åt Appelqvists e		Enkan Appelqvist	Köyhänapu							0	0	0
SS-14	1791	1	11	D		kvartals pgr		Appelqvist Johan Friedric	Jäsenmaksut	6				2		0	8	0
SS-16	1793	6	17	D		kvartals pgr		Appelqvist Johan Friedric	Jäsenmaksut	6				2		0	8	0
SS-16	1794	6	23	D		kvartals pgr	i Borgå	Appelqvist Johan Friedric	Jäsenmaksut	6				2		0	8	0
SS-17	1794	12	15	D		kvartals pgr	i Borgå	Appelqvist Johan Friedric	Jäsenmaksut	6				2		0	8	0
SS-17	1794	6	23	K		Appeqvists enkas begraf		Appelqvist	Hautajaiset							0	0	0
SS-21	1799	7	10	D		kvartals pgr	Borgå	Appelqvist Johan Friedric	Jäsenmaksut	1	6			18		1	24	0
SS-21	1799	7	10	D		inskrifning	Mästar	Appelqvist Eric	Liittymismaksu		24			4		0	28	0
SS-21	1799	7	10	D		utskrifning	Mästar	Appelqvist Eric	Vapaakirja	32				4		0	36	0
SS-23	1800	12	18	D		kvartals pgr	Borgå	Appelqvist Johan Friedric	Jäsenmaksut	12				4		0	16	0
SS-26	1803	12	29	D		kvartals pgr		Appelqvist Johan Friedric	Jäsenmaksut	1	12			20		1	32	0
SS-27	1804	7	3	D		kvartals pgr		Appelqvist Johan Friedric	Jäsenmaksut	6				2		0	8	0
SS-28	1805	6	21	D		kvartals pgr		Appelqvist Johan Friedric	Jäsenmaksut	12				4		0	16	0
SS-b-5	1799	8	23			gesäll bref	ifrån B	Appelqvist Erick	Kisällinkirje	20						0	20	0

Kuva 3: Satulaseppien kassakirjasta suodatetut Appelqvist -nimisten henkilöiden tapahtumat. Kredit-sarakkeet, joissa näkyvät köyhänavun ja hautajaisavustusten summat, rajautuvat kuvan ulkopuolelle.

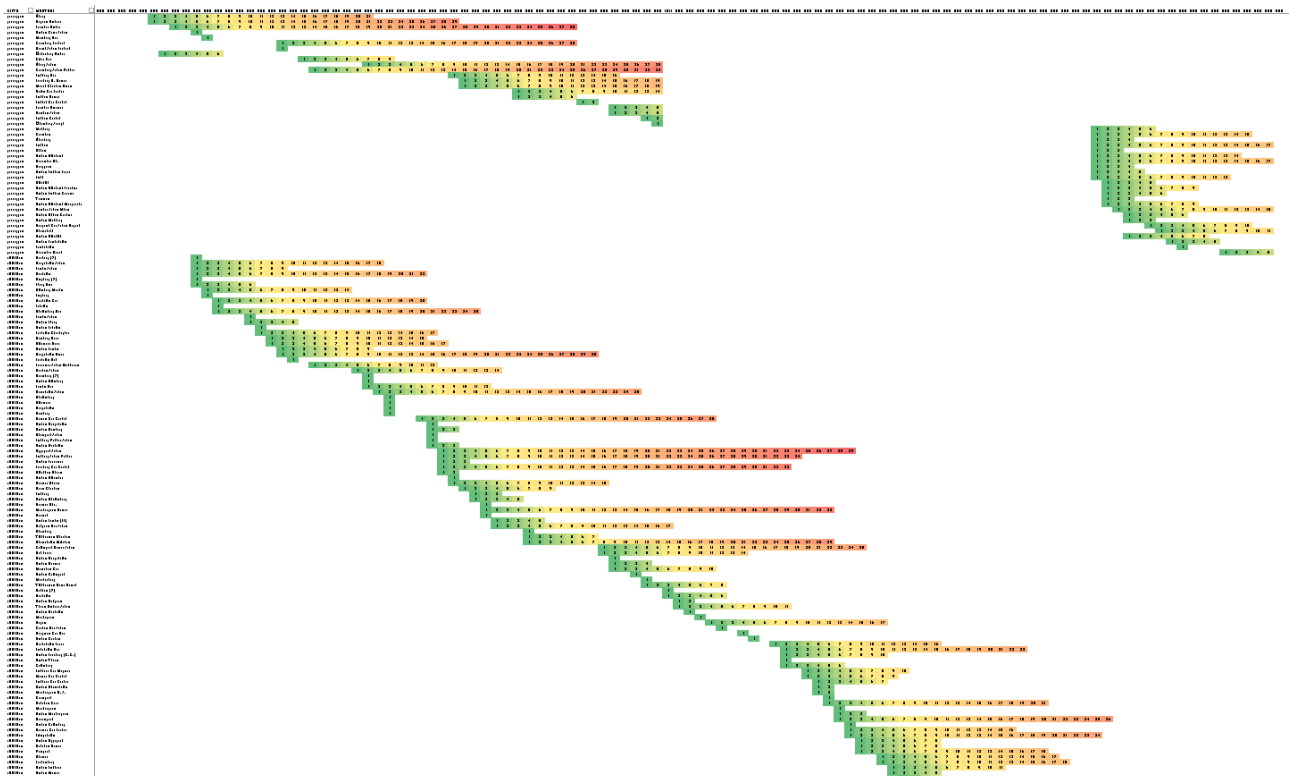
kustannettiin lesken hautajaisia. Samoihin aikoihin kuin Anders oli lopettanut (1780), Johan Friedric Appelqvist sai kisällinkirjansa. Hän haki ja pääsi mestariksi 1783, toimien ainakin 1790-luvulla Porvoossa ja mestarina vähintään vuoteen 1805 asti. Johan F. maksoi osan jäsenmaksuistaan myöhässä, mutta tämä ei ollut aineistomme perusteella epätavanomaista varsinkaan Helsingin ammattikuntain muissa kaupungeissa toimineille jäsenille. 1799 kisällinkirjeen saa vielä ”Mästare sonen” Eric Appelqvist.

Historiantutkijaa kiinnostava havainto voi puolestaan olla se, että samaiselle Appelqvistin leskelle maksettiin köyhänapua 1781-2 myös seppien, räätäleiden ja suutarien ammattikuntain köyhäinkassoista. Tilanne ei ole täysin ainutlaatuinen, mutta harvinainen. 1771-1847 aineistosta löytyy Appelqvisteja yhteensä kuudesta ammattikunnasta, kymmenisen eri henkilöä. 1780-luvulla kukaan heistä ei kuitenkaan ollut päättävissä rooleissa varsinkaan mainituissa ammattikunnissa. Aineistossa on yhteensä 513 eri mestaria ja 128 leskeä, jotka jatkoivat puolisonsa liiketointa lyhyemmän tai pidemmän ajan näiden kuoltua, keskimäärin 6 vuotta. Satulaseppä Appelqvistin leski ei jatkanut, toisin kuin räätäli Appelqvistin leski, joka hoiti miehensä 40 vuotta jatkunutta liiketointa 8 vuotta tämän kuoltua.

AMMATTIKUNTA	LÄHDE	VU			VIENTISELITE (C)	T	HENKILÖ	VL-1	K	K	K	K	R	R	K	K	K	K
seppien	SE-35	1781	12	13	K		till afledne sadel makar	Enkan Appelqvist	Köyhänapu					8		0	8	0
suutarien	SU-b-43	1782	6	15	K		till sadelmakaren Appel	Enkan Appelqvist	Köyhänapu				16		0	16	0	0

Kuva 4: Seppien ja suutarien kassakirjoista suodatetut Enkan Appelqvist -nimisten henkilöiden tapahtumat.

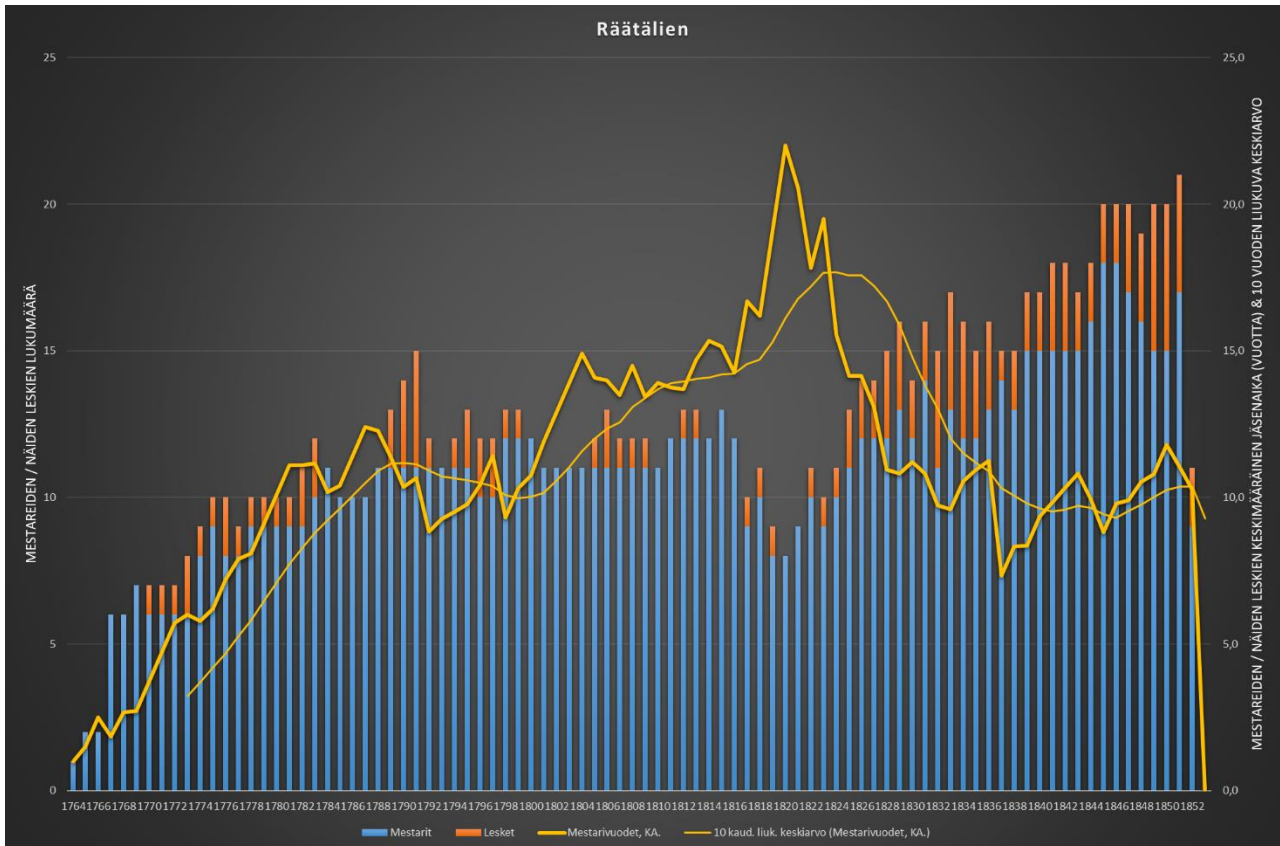
Millaisia historiantutkimuksellisia kysymyksiä aineiston pohjalta voi tarkastella? Arvioin aineiston käyttökelpoisimmaksi kokonaisen ammattikunnan tai koko instituutiota käsittelevän kattavan tutkimuksen tarpeisiin. Aineiston avulla voidaan luoda ylätasoinen silmäys aiheeseen kysyen esimerkiksi montako mestaria missäkin ammattikunnassa kunakin vuonna toimi ja mikä oli näiden keskimääräinen mestari-ikä (vuodet mestareina) tuona vuonna. Muutoksia voidaan tulkita muiden lähdeaineistojen ja kirjallisuuden tarjoamaa ajallista kontekstia vasten. Voidaan esittää tutkimuskysymys, miten yleisesti leski jatkoi miehensä liikettä, kuinka kauan, miten aktiivisesti ja vaihtelee tämä enemmän ajasta vai ammattikunnasta toiseen?

Kuva 5: "Mestariakselit" - puuseppien (kaksi ylintä ryhmää; väliltä puuttuu aineisto) ja räätäleiden ammattikunnista (alin, yhtenäinen aineisto). Taulukossa näkyvät mestareiden jäsenvuodet mestareittain, värin punertuessa uran pidetessä.

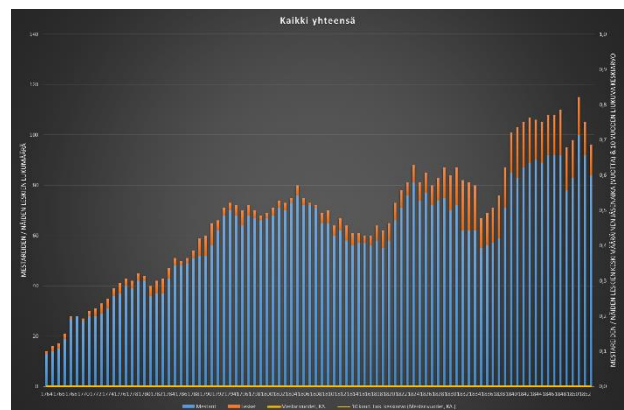
Eri tietoja yhdistelemällä voidaan laatia ammattikunnittain (tai ammattikuntaryhmittäin; esim. kulutustavara / rakennusalan ryhmät) diagrammeja, jotka helpottavat erilaisten muutosten ja pysyvyyksien tarkastelua. Kuvassa 6 on esitetty vuosittain räätälien ammattikuntiin kuuluneiden mestareiden (sininen palkki) ja näiden jäsenmaksuja maksaneiden leskien (punainen palkki) määrät ja kunakin vuonna jäsenenä olleiden keskimääräinen mestarivuosien määrä (paksu keltainen viiva – ohut keltainen viiva on sen 10 vuoden liukuva keskiarvo). Havaitsemme kuvan perusteella että räätäli-mestareiden lukumäärä kaksinkertaistui 1760-luvulta 1780-luvulle noin viidestä kymmeneen ja vakiintui tämän jälkeen reiluun kymmeneen 1810-luvulle asti. 1800-luvun alusta 1820-luvun alkuun puolestaan keskimääräinen mestarivuosien lukumäärä nousee kaksinkertaiseksi ja 1810-luvun lopulla mestareiden määräkin putoaa selvästi. Tämä kertoo mestarikunnan hidastuvasta uusiutumuksesta. Lopettaneiden mestareiden ikää ja mestariksi pyrkineiden kisällien määriä tarkastelemalla voi miettiä syitä hidastuneeseen kiertoon. Onko vastaava ilmiö havaittavissa muissa

ammattikunnissa? Toisessa keskeisessä kulutustavara-ammattikunnassa, suutareilla, ilmiö näyttäytyy yhtä voimakkaana ja kokonaiskuvassakin pudotus on havaittavissa.

Kuva 6: Räätälien killan jäsenkunnan profiilikuva 1764-1852. Kuvasta ilmenee selkeä sukupolvenvaihdos 1820-luvulla, joka näkyy keskimääräisen mestarinaoluvuosien laskuna (paksu keltainen viiva; asteikko kuvan oikeassa reunassa).

Kokonaiskuvassa (kuva 7, mestarit + leskimestarit kaikissa Helsingin ammattikunnissa yhteensä) huomio kiinnittyy ehkä enemmän kuitenkin siihen, miten leskimestareiden osuus jäsenistä kasvaa 1820-luvulla nopeasti liki viidennekseen kaikista. Esimerkiksi seppiä ammattikunnassa jäsenistä oli 1830-luvun jälkipuoliskolla useampi leskimestari kuin mestari. Mikä oli heidän asemansa yhteisössä ja miten se ehkä muuttui suhteessa 1700-lukuun? Viitteitä kunkin mestarin liikkeen laajuudesta ja toiminnan kasvusta tai supistumisesta voi hakea tästä aineistosta tarkastelemalla oppipoikien rekrytointia. Todennäköisesti myös pöytäkirjoista on löydettävissä kysymyksen

Kuva 7: Kaikkien ammattikuntien mestari- (sininen) ja leskimestarmäärä (punainen). Kuvaa tarkastellessa huomioitava, että Helsinkiin perustettiin useita uusia ammattikuntia vielä 1820-luvulla.

liitettävissä olevia kohtia. Kansalliskirjaston digitoiduista sanomalehdistä voi puolestaan hakea osumia, jotka voivat paljastaa esimerkiksi sen, minkä verran leskimestarit mainostivat liikettään.

Ammattikunnan sisällä huomion voi kiinnittää ainakin seuraaviin kysymyksiin:

- 1: Miten säännöllisesti mestarit suorittivat jäsenmaksunsa – esiintyykö rästejä enemmän tietyillä mestareilla (henkilösyöt) vai tiettyinä aikoina (suhdannesyöt)?
- 2: Miten laajalti ammattikunnan kassasta lainoitettiin sen mestareita?
- 3: Kuinka ammattikunnan tulot jakautuvat mestareiden (jäsenmaksut, sakot), kisällien (kisällimaksut; ”utskrifning”) ja oppilaiden (liittymismaksut, ”inskrifning”) kesken – ja minkä verran tuloja kerättiin mestareiksi pyrkineiltä?
- 4: Kuinka ammattikunnan menot jakoutuivat kokouspalkkioiden, köyhäin- ja hautausavustusten, oikeudenkäyntien (privilegion rikkojien ”jahdit”) ja muiden erien kesken?
- 5: Missä suhteessa ja mitkä tulolajit jaettiin ammattikunnan- ja köyhäinkassan kesken; vastasivatko köyhäinkassaan merkityt tulot missään suhteessa sen menoiksi merkittyyä erää (tai köyhäin- ja hautausavustuksia – jollei niitä merkitty omalle tililleen)?
- 6: Kuinka pysyviä tai vaihtuvia oltermanni (ålderman) ja ammattikuntaoikeuden jäsenet (bisittare) olivat? Vaikuttiko valintaan esimerkiksi jäsenyysvuodet (senioriteetti) tai sukulaisuus (viran ”periytyminen”)?³

Vertailemalla havaintoja eri ammattikuntain kesken voidaan arvioida niiden keskinäistä samankaltaisuutta tai erilaisuutta ja ajallisia muutoksia tai pysyvyyksiä. Kassakirja-aineistojen avulla pääsee nopeasti kiinni myös kysymykseen: miten moni haki mestarinoikeuksia ja monelleko näistä ne minäkin aikoina myönnettiin? Samalla löytää suoraan ajankohdat, joiden pöytäkirjoilta löytyvät merkityt syyt päätöksille. Kirjallisuudessa on esitetty järjestelmän rajoittaneen kilpailua hylkäämällä ”liiallisia” hakijoita.

Aineiston puutteina (alkuvuonna 2019) ovat erityisesti osa kredit-puolen (menojen) epäselvistä sisällöistä. Niitä on saatettu selittää pidemmin tekstein kassakirjalla ja vastaavat pöytäkirjat valaisevat ainakin osaa niistä enemmänkin. Paikoin voi olla myös väärintulkintoja varsinkin samankaltaisten nimien kesken. Oppilasluetteloiden ja pöytäkirjojen avulla voidaan täydentää varsinkin näiden ryhmien nimikattavuutta myös kassakirja-aineistossa. Otankin mielelläni vastaan kaiken palautteen ja avun aineiston täydentämiseksi ja korjaamiseksi. Ennen kaikkea toivon sen inspiroivan ja palvelevan ammattikuntajärjestelmään liittyvää tutkimusta. Ammattikuntajärjestelmään palautuvat sanat ja käsitteet ovat osia nykypäivänkin keskusteluissa

³ Aineistoon ei ole merkitty järjestelmällisesti ålderman / bisittare -titteleitä, mutta käytännössä näiden nimet merkittiin jäsenmaksun suorittaneiden luetteloon aina ensimmäisinä.

esimerkiksi ammattikoulutukseen ja yrittäjyyteen liittyen. Uskon että järjestelmän taloudellisia ja sosiaalisia merkityksiä käsittelevällä historiantutkimuksella olisi näin ollen vähintään näkökulmaa tarjoavaa merkitystä myös sille nykyajan keskustelulle, jota käymme työn ja elinkeinotoiminnan rakennemuutokseen liittyen.

Helsingissä 1.1.2019

Esa Ruotsalainen

LIITE: Kansallisarkiston skannaamat aineistot lajeittain ja ammattikunnittain (aukeamalukumäärät) + miistä tehtyä aiempaa tutkimusta (ei kattava).

